

Vedlegg

Innspill fra enhetene ved UiO

UiO har sendt utkastet på høring til enhetene. Enhetenes innspill er samlet i dette vedlegget og strukturert i tråd med disposisjonen i retningslinjene. I tillegg til kommentarer til de enkelte retningslinjene, har NESH spesielt bedt om innspill til enkelte punkter:

Tittel

Tittelen er nå forkortet, slik at juss og teologi ikke er inkludert, selv om disse områdene også dekkes av retningslinjene. Universitetet i Oslo støtter ikke denne endringen. Det kan ha en pedagogisk funksjon at juss og teologi fortsatt nevnes i tittelen, for å tydeliggjøre at disse områdene også dekkes.

Om juss og etikk

UiO støtter NESH i at skillet mellom jus og etikk bør presiseres i retningslinjene. Imidlertid er vi usikre på i hvilken grad dette er ivaretatt i forslaget. Forrige versjon av retningslinjene inneholdt en seksjon som het «etiske retningslinjer og juridiske lover», som tydeliggjorde på en nyttig måte at det var to ulike ting. Den seksjonen er tatt ut av det nye utkastet. Det vises i høringsbrevet til at juridiske spørsmål knyttet til personvern og vitenskapelig uredelighet skal flyttes bak i et appendiks. Appendikset fulgte ikke vedlagt høringsdokumentene, og det er derfor vanskelig å vurdere hvordan dette skillet er gjort i praksis.

Videre ville det være ønskelig med en diskusjon av dette skillet når det på s. 5 står: «[Forskere] har en lovfestet aktsomhetsplikt som skal «sikre at all forskning skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer.» Gitt at NESHs retningslinjer uttrykker anerkjente forskningsetiske normer, vil leseren raskt kunne oppfatte det som at forskeren har en lovfestet plikt til å følge dem. Det er neppe det som er ment, og dette punktet har de forskningsetiske komiteene tidligere bidratt til nyanserte diskusjoner om. Det ville være heldig om noen av disse diskusjonene ble gjenspeilet i dokumentet.

Det er tette forbindelseslinjer mellom retningslinjene og lov 15. juni 2018 nr. 40 om opphavsrett til åndsverk (åndsverkloven). UiO oppfordrer NESH til å vurdere om juridiske spørsmål knyttet til de ideelle rettigheter til åndsverk (§5), sitatretten (§§ 29 og 37) og fellesverk (§ 8) også skal redegjøres for i appendikset.

Kulturhistorisk museum foreslår at ICOMs Code of Ethics (som det refereres til i punkt 32) samt de konkretiserende etiske retningslinjene for norske museer (som vedtas ved Norges museumsforbunds årsmøte mai 2021) inkluderes i dette appendikset.

Kommentarer til de enkelte punktene

Innledning

UiO mener det er en god ide å innlede med generelle betraktninger omkring grunnleggende forskningsetiske forpliktelser. Innledningen kan imidlertid i større grad gjøre leseren i stand til å forstå hensikten med og statusen til disse retningslinjene og hvordan de skal brukes.

UiO anbefaler at innledningen revideres med tanke på lesbarhet. Både seksjonen «Forskningens normer og verdier» og seksjonen «Ansvaret for forskningsetikken» introduserer mange og store problemstillinger på liten plass, og noe av teksten kan virke vanskelig tilgjengelig for en leser som ikke allerede kjenner til de bakenforliggende diskusjonene og derfor vet hva som er ment.

Det kan også være nyttig for leseren om man presenterer skillet mellom på den ene side regler som man ikke skal bryte, og på den annen side idealer man skal strekke seg mot. Retningslinjene inneholder tilsynelatende både regler som beskriver et minstemål (f.eks. forbud mot plagiater), og beskrivelser av idealer (f.eks. fordringen om å gi kollegaer konstruktiv kritikk). Dette skillet kan med fordel beskrives tidligere enn i punkt 2.

Vedr. «etterprøvbart» som norm: Retningslinjene er ganske fleksible med hensyn til etterprøvbart. Trenden er å dele forskningsdata. Det finnes en stor diskusjon rundt dette, og de forskningsetiske retningslinjene kan kanskje anerkjenne at det finnes forskjellige syn på hva som gjelder som etterprøvbart. Se for øvrig også kommentarer under punkt 9.

Siste del av formuleringen «Forskning skal være relevant for ulike aktører i samfunnet, men uten at det går på bekostning av kvalitet og forsvarlighet» foreslås endret til «... men samfunnsrelevansen forutsetter forskningskvalitet og forsvarlighet» (s. 5).

I revideringen er det lagt vekt på å klargjøre «ansvarsforholdet mellom forskere, forskningsinstitusjoner, forskningsfinansierer og oppdragsgivere». UiO stiller seg positivt til en slik klargjøring. Samtidig trenger noen punkter ytterligere klargjøring.

«Dersom et prosjekt, eller deler av et prosjekt, ikke er etisk forsvarlig, skal forskere ikke delta.» Teksten bør kanskje også si noe om tilfeller der forskerne ikke deltar i, men blir kjent med, prosjekter som ikke er etisk forsvarlige. Spørsmålet er om det skal innebære en plikt til å varsle.

«Roller som uavhengig forsker kan komme i konflikt med andre roller forskere kan ha, for eksempel rådgiver eller konsulent. Dersom forskere blander ulike roller i ett og samme prosjekt, kan det svekke både forskerens og forskningens troverdighet. I noen situasjoner kan konflikten mellom de ulike rollene være så sterk at de ikke kan kombineres.»

Dette bør klargjøres. Å dele forskningsresultater fra et prosjekt med f.eks. myndighetene, oppsummeres gjerne under «konsulentarbeid». Dette er en viktig del av forskerens rolle. Slik setningen er formulert, kan det framstå som en begrensning av forskerens mulighet til å påta seg konsulentoppdrag for offentlige og private virksomheter og samtidig opprettholde en forskerstilling. Denne typen konsulentarbeid er imidlertid annerledes enn å gjøre oppdragsforskning, hvor uavhengighet etc. er under mer press. NESH bør vurdere om poenget trenger mer nyansering allerede her (noen elementer tas opp senere).

Del A

1. God henvisningsskikk

Henvisningene skal gjøre det klart når en forsker bygger på kilder, på en måte som gjør forskningen etterprøvbart. De formelle reglene for henvisninger vil kunne variere mellom fagområder.

Det er gitt en rettslig regulering gjennom åndsverkloven av retten til navngivelse/plikten til å kreditere andres verk gjennom åndsverkloven § 5. Gjennom de etiske retningslinjene oppstilles det normer for hva «god skikk» tilsier hva gjelder bruk av andres litterære åndsverk i egne vitenskapelige artikler.

I *God skikk. Om bruk av litteratur og kilder i allmenne, historiske framstillinger*, Rognstad m.fl. vises det under punkt 5.5 til at det også skal være henvisning ved *illustrasjoner*: «For tabeller og figurer skal det gis opplysning om underlagsmaterialet, eller om opprinnelig publisering dersom tabellen eller figuren er lånt.»

For offentliggjorte *fotografiske verk og kunstverk* gir en særregel i åndsverkloven § 37 (sitatretten) adgang til å gjengi verket i vitenskapelige framstillinger, og bestemmelsen angir når det skal betales vederlag. Ved digital gjengivelse, stilles i tillegg som vilkår at bruken er ikke-ervervsmessig. Bruken må være i samsvar med *god skikk*, dvs. at det henvises til opphaver som navngis.

I retningslinjen bør dette framkomme. Dette kan ev. gjøres ved å henvide til Appendix hvor en redegjørelse gis. Forskningsetisk utvalg ved UiO har i sin praksis over det siste året hatt flere figurplagiater til behandling, og en påminnelse i de etiske retningslinjene kan kanskje bidra til å heve bevisstheten og å redusere denne type feil.

Ved bruk av *upublisert materiale* må forskeren være ekstra oppmerksom på at bruken er rettmessig, før det henvises til kilden på vanlig måte.

Formuleringen «Også ved gjenbruk av tekst fra egne publikasjoner (såkalt «duplisering», mer misvisende omtalt som «selvplagiering»), skal det gjøres uttrykkelig rede for dette i teksten» kan tolkes dithen at bruk av kildehenvisning ikke er nok. Det bør omformuleres eller utdypes. Å nevne seg selv i teksten utover kildehenvisning er ikke akkurat internasjonal standard.

I utkastet står det at det skal gis henvisninger til den litteraturen som brukes. NESH bør vurdere om også «data» bør tilføyes. Det er for øvrig også viktig at man ikke henviser til litteratur man ikke bruker. Dvs. at man må unngå referanser til artikler som forskeren ikke har lest, men som tas med fordi andre artikler har dem med, eller fordi disse artiklene har kjente forfattere.

Det bør også presiseres hva som menes med «kilder på internett», siden tidsskriftsartikler i stor grad publiseres på internett, og de trenger ikke å ha dato for nedlasting.

2. Kollegiale forhold

Det oppfordres med rette til god kollegialitet. Men enkelte insentiver tellekantsystemet gir, vil «straffe» forskere som bruker tid på å drøfte og dermed forbedre sine kollegaers publikasjoner, snarere enn kun å arbeide med egne publikasjoner. Kanskje bør man derfor i avsnitt 2 legge til at forskningsinstitusjonene bør jobbe for å unngå strukturer som fokuserer på individuell produksjon fremfor å fremme gode faglige fellesskap.

Nest siste setning lyder: «De som er ansvarlige for faglig bedømmelse av andres arbeid, må være villige til å ta opp til seriøs vurdering argumenter og tenkemåter som er anerkjent i andre forskningstradisjoner enn deres egne.» Tanken er god, men selv innen ett fag vil man ikke nødvendigvis kjenne og ha kompetanse til å bedømme alle fagtradisjoner. Kanskje bør man derfor

legge til: «De bør også kjenne sine begrensninger og vurdere om det er nødvendig å supplere egen/komiteens kompetanse med andre som behersker de relevante fagtradisjoner.»

3. Medforfatterskap

I retningslinjenes punkt 3 videreføres det ekstra vilkåret om å ha gitt tekstlig bidrag til en vitenskapelig artikkel for å krediteres som medforfatter innenfor samfunnsvitenskapelig og humanistisk forskning. UiO stiller seg bak at vi innenfor samfunnsfag og humaniora *normalt* bør stille krav om at man har bidratt i selve skriveprosessen, men synes at formuleringen bør tydeliggjøre at dette er et tilleggskrav utover Vancouver, slik det fremgikk av den innledende setningen til dette avsnittet i forrige versjon (D.25). Ved tverrfaglige forskningsprosjekter vil dette tilleggsvilkåret for kreditering gjennom medforfatterskap være vanskeligere å håndtere. Vi savner at man kommenterer dette kravet i lys av tverrfaglig og internasjonalt samarbeid slik at det ikke på urimelig vis utelukker forskere fra humaniora og samfunnsfag fra viktig synliggjøring dersom man ellers oppfyller forskningsetiske krav.

Det har også blitt etterlyst en drøftelse av hvor strengt kravene fra Vancouver-anbefalingene skal forstås, og i hvilken grad de må tilpasses ulike former for forskningssamarbeid. Dette gjelder særlig punkt 4. Man kan lett tenke seg en situasjon der forskere som har bidratt til en artikkel mangler kompetanse til å bedømme andres bidrag til samme artikkel. Da kan de heller ikke samtykke til å bli stilt ansvarlig for det bidraget. En mulig løsning, og uansett ønskelig i seg selv, kunne være å legge til følgende setning i nest siste avsnitt: «Der det lar seg gjøre, bør medforfatterne presisere hvilke deler av artikkelen den enkelte har bidratt til og tar ansvar for.»

4. Vitenskapelig publisering

I andre avsnitt står det: «Forskere må også avstå fra å utgi i tidsskrifter som foregir å være vitenskapelige, men som mangler tilstrekkelige systemer for fagfelleevaluering.» Retningslinjene avgrensner i fotnote 9 mot NSDs liste over godkjente publiseringskanaler (dvs. nivå 1 og 2) og DOAJ. Men mange tidsskrifter godkjent av DOAJ har for dårlig fagfellevirksomhet.

Forslaget påpeker helt riktig at duplisering og salamisering er uønsket praksis, men det kan være hensiktsmessig å presisere at slik praksis ikke nødvendigvis oppstår som følge av forhold internt i forskerfellesskapet, men kan henge sammen med systemiske forhold og publiseringspress som kommer utenfra forskersamfunnet.

5. Habilitet

I forslaget står det: «...eller dersom forskere skal evaluere tiltak de selv har vært med på å utvikle eller iverksette...» Vi foreslår å legge til «...eller har andre former for bindinger til» for å spesifisere dette enda mer.

6. Plagiat

Dette punktet kan godt forholde seg til CC-BY-lisensen, som er den foretrukne lisensen hos Plan S. Innebærer CC-BY en annen grense for hva en forsker kan ta fra andre forskere og presentere som eget, enn det teksten her legger opp til?

9. Deling av forskningsdata

Diskusjonen om deling av forskningsdata er pågående og kan ikke reflekteres i NESH-dokumentet i detalj, men det er viktig å nevne sentrale poenger eller argumenter i selve dokumentet. Her er hensynet til personvern (som nevnt under punkt 20), ikke nok. Slik poenget er formulert nå, leses det som en bekreftelse at data skal deles, og at delingen av data øker forskningskvaliteten.

Poenget trenger en mer nyansert diskusjon om kvalitative data. Det handler ikke bare om mulighet for re-identifisering av individer og deres integritet (se punkt 19) som er mye mer komplisert og risikabel med kvalitative data. Den kvalitative analyseprosessen er også annerledes enn stordata-analyser og egner seg ikke nødvendigvis til å sammenligne forskningsresultater. I tillegg er det mye som skjer under datainnsamlingen som er del av selve forskningsprosessen og som best reflekteres over i en skriftlig methodedel. Selve refleksjonen blir tapt hvis kvalitative data blir «bare» delt.

Hvis stordata skal deles, hvorfor deles ikke de parametere som ble brukt for analysen av stordata som er like avgjørende for etterprøvbarehet? Har de som skal dele data tenkt over at de kanskje eksporterer data til land som har mindre strenge regler for databruk, datalagring, databehandling, og hvor gjenbruk skjer f.eks. for kommersielle formål?

Når formuleringen antyder at alle data prinsipielt skal deles, gjør det noe med forskningsprosessen. Vi kommer til å produsere flere data som er «delbare», og som har en annen kvalitet/type enn data som kanskje ikke skal deles pga. personvern, kompleksitet etc.

Dersom forskningsdata inneholder verk etter *åndsverkloven*, jf. *åndsverkloven* § 1, som ikke forsker er opphaver til og som ikke kan brukes i medhold av sitatretten, må forsker ha de nødvendige rettigheter til å gjøre verkene tilgjengelige for allmenheten gjennom publisering og deling av forskningsdata. Slike forhold kunne vært bedre ivaretatt i NESHs retningslinjer. UiO viser her til arbeidet som foregår i regi av Norges forskningsråd om lisenser til forskningsdata, hvor lisens til bruk vil kunne gi de nødvendige rettigheter.

Vi har to kommentarer til formuleringen «De som har samlet inn materialet, har som hovedregel første rett til å bruke det i analyser». For det første er det ikke de enkelte forskerne, men institusjonen der de er ansatt, som eventuelt har denne første retten. For det andre har enkelte institusjoner, som Statistisk Sentralbyrå (SSB), en forpliktelse til å samle inn data og dele dem videre. Det kan ikke være slik at ansatte i SSB har andre rettigheter til å forske på dette materialet enn forskere utenfor SSB.

I denne sammenhengen bør det også stå noe om replikeringer og fagfelle vurderinger av forskningsarbeider. Dette er helt sentrale tiltak for å holde forskningskvaliteten oppe, og det bør være ansvaret til forskerne og de som har samlet inn datamaterialet å legge til rette for replikeringer og fagfelle vurderinger. Behovet for å understreke viktigheten av replikering og fagfelle vurdering gjelder også det som står om åpen tilgang til forskningsdata i nr 20 og nr 33. Og henvisningen her i pkt. 9 til pkt. 23 skal vel være til nettopp pkt. 20.

Setningen «Etter en kortere periode bør materialet normalt gjøres åpent tilgjengelig» inneholder mange elementer som er åpen for fortolkning: «kortere», «bør», «normalt». En presisering eller drøftelse av formuleringen og hva som ev. kan forsvare unntak kunne være hensiktsmessig.

Vi savner også en klargjøring av forholdet til FAIR-prinsippene.

10. Veilederforholdet

Under punktet står det: «Også ved senere bruk av studenten/stipendiatens materiale, må veiledere praktisere god henvisningsskikk og regler for medforfatterskap. Institusjonen bør utarbeide en standardavtale for dette.»

Det er uklart hva det skal utarbeides en standardavtale for. Mange stipendiater er del av en forskningsgruppe som er opprettet ved institusjonen og institusjonen vil da ha rettigheter til dataene som er samlet inn. Ofte fortsetter forskningsprosjektet etter at stipendiaten har avsluttet sitt arbeidsforhold ved institusjonen. I andre tilfeller har stipendiaten jobbet fram prosjektet svært selvstendig, og andre er kanskje ikke interessert i å benytte dataene i sine arbeider. Institusjonen har imidlertid også i dette tilfellet rettigheter til dataene som er samlet inn.

Det er uklart hva en slik standardavtale skal regulere, da forholdene vil være svært ulike på avslutningstidspunktet for et doktorgradsarbeid avhengig av hvilken type forskningsprosjekt doktorgradsarbeidet er jobbet fram gjennom og vi ber derfor om at dette enten klargjøres, eller helst at setningen tas ut av retningslinjene.

Helt til slutt står det her at om «det utvikler seg et tett forhold mellom veilederen og student/stipendiat, for eksempel intimt, seksuelt eller terapeutisk er hovedregelen at veilederforholdet avbrytes». Formuleringen kan med fordel bli strengere: da *skal* det avbrytes. Det bør også presiseres hva som ligger i begrepet «terapeutisk».

11. Prosjektleders ansvar

Dette punktet kan med hell ta opp nærmere noen av utfordringene det innebærer å gi prosjektleder et slikt ansvar. Dels er det problematisk å ha et slikt ansvar uten å ha de nødvendige virkemidlene for å ivareta dette ansvaret. Det tilsier at prosjekter bør organiseres slik at prosjektleder har den nødvendige myndighet til å gripe inn i arbeidet til de andre forskerne i prosjektet hvis hen mener det kreves for å ivareta etiske hensyn. Men en slik myndighet kan komme i konflikt med den enkelte forskers frihet. Det er riktignok ingen frihet til uetisk forskning, men forskningsetikken kan tolkes ulikt, og det kan være en frihet til å handle på grunnlag av egen forståelse av forskningsetikken (innenfor visse grenser). Rent konkret: kan en prosjektleder nekte en postdoktor eller stipendiat å publisere en artikkel fordi prosjektleder mener at stipendiaten ikke i tilstrekkelig grad ivaretar hensynene i punkt 31? Gitt at anvendelsen av punkt 31 åpner for stor grad av skjønn, kan det være problematisk i lys av idealet om forskningens frihet. Dilemmaene det innebærer å gi prosjektleder et slikt overordnet etisk ansvar bør derfor nevnes.

12. Internasjonalt samarbeid

Under punktet gis det veiledning om hvordan en institusjon bør forholde seg når det ikke er samsvar mellom rammeverk og etiske retningslinjer i eget land og landet det vurderes å innlede et samarbeid med, og det henvises til at «Det er også utviklet en rekke ressurser som kan være veiledende i internasjonalt samarbeid.» Her bør det henvises til de ressursene som kan være relevante å benytte, da det ikke er sikkert at alle kjenner til disse ressursene.

13. Risiko og sikkerhet

I forbindelse med forskningssamarbeid vil situasjoner knyttet til risiko og sikkerhet kunne

aktualiseres. Det vises i så måte til at UD's regelverk for eksportkontroll vil gjelde i enkelte situasjoner. Når det gjelder samarbeid med enkeltland står det i retningslinjene: «Forskningsinstitusjoner må ha egne rutiner og retningslinjer for håndtering av risiko og sikkerhet». Ved UiO vurderes risiko og sikkerhet fortløpende og konkret, men der det er behov for mer generelle retningslinjer for håndtering av risiko og sikkerhet mener vi det bør vurderes nærmere om det ikke er et nasjonalt ansvar for å gi denne type retningslinjer, jf. for eksempel regelverket for eksportkontroll. UiO viser også til at det ved flere anledninger er etterspurt denne type nasjonale veiledere for enkelte land.

Vi foreslår også å inkludere «deltager i eksperimenter» eller «forskningsdeltager» som ei gruppe som kan bli utsatt for høy risiko, ettersom «informanter» ikke vil dekke all type forskning.

Del B

14. Samtykke til å delta i forskning

NESH sine retningslinjer kommuniserer tydelig betydningen av informert samtykke. For at samtykke skal være informert, må informasjonen gis på en måte som er forståelig for og tilpasset forutsetningene til forskningsdeltakere. Samtykkeskjema må derfor skrives på en måte som ivaretar krav til klarspråk og er forståelig for målgruppen. Kravene til juridiske formuleringer, som bl.a. NSD foreslår i sine maler for samtykkeskjema, kommer i konflikt med forskningsetikkens krav til forståelighet. Her kan forskningsetikken styrkes gjennom klarere retningslinjer om rangeringen av forskningsetiske hensyn og juridiske hensyn.

I utkastet står det at når «det benyttes insentiver for deltakelse i forskning», må disse insentivene ikke være slik at det frivillige samtykket påvirkes. Men noen forskningsprosjekter kan ønske å studere effekten av å gi kraftig belønning for deltakelse, eller av å gi kraftige insentiver for å løse oppgaver riktig i et eksperiment. Dersom slik belønning ikke er etisk forsvarlig, bør det skrives tydeligere.

Det står videre at forskningsdeltakerne «skal være innforstått med at de til enhver tid har rett til å avbryte sin deltakelse i forskningsprosessen». Dette bør utdypes. Dersom NESH mener at samtykke kan trekkes tilbake veldig sent i prosessen, for eksempel etter at en artikkel er sendt til et tidsskrift, bør dette komme tydelig frem. Det bør også nevnes her i pkt. 14 at unntak diskuteres i pkt. 17.

I ulike sammenhenger kan det være en fordel for informantene at informert samtykke ikke etterlater spor i form av personopplysninger som signatur eller lydopptak av samtykke. Det vil være bra om retningslinjene kan eksemplifisere og tydeliggjøre hva det kan bety at et samtykke er dokumenterbart.

15. Redusert samtykkekompetanse

Dette punktet er svært kort, og flere av poengene som diskuteres i punkt 16 bør kanskje tas opp også her, ikke minst behov for samtykke fra pårørende, samt hvordan vurderingen av redusert samtykkekompetanse skal gjøres.

16. Beskyttelse av barn

Det blir nevnt at samtykke må innhentes fra barnets foresatte. En utfordring som ofte dukker opp i

forskning på barn, gjelder kravet om at begge foreldre må samtykke. Av ulike grunner kan samtykke fra begge foreldre være vanskelig å innhente. Vi foreslår at NESH kommer med noen anbefalinger om hvor tungtveiende dette hensynet er.

17. Unntak fra krav om samtykke

Det kan være ønskelig med nærmere drøftelser av når forskning på offentlig tilgjengelig informasjon ikke krever samtykke. I retningslinjene nevnes «forskning basert på offentlige ytringer», men det er ikke klart om det vises til ytringer fra de man forsker på eller offentlige ytringer generelt. Noen mulige gråsonetilfeller er:

- Forskning basert på medieomtaler av personer, men hvor disse personene selv ikke nødvendigvis har ytret seg offentlig
- Forskning basert på publiserte dommer.
- Nederst på side 22 står det «Forskning på personer i maktposisjoner og deres offentlige roller kan i noen tilfeller utføres uten samtykke. Likefullt bør slike mennesker informeres om hensikten med forskningen.» Det bør avklares om dette er ment å være en innsnevring, eller om kravet om å informere maktpersoner kun gjelder forskning på opplysninger utover offentlige ytringer.

Feltet internettforskning utvider seg stadig, spesielt med automatisert datainnsamling. Det ville være interessant å se flere eksempler av nettbasert datainnsamling som ikke trenger samtykke. Evaluasjonskriteriene (ytringens offentlighet og kontekst, informasjonens sensitivitet, de berørtes sårbarhet og forskningens interaksjon og konsekvenser) er allerede hjelpsomme. En mulighet er å publisere mer om eksempler for denne type datainnsamlingen på NESHs nettsted.

19. Konfidensialitet og taushetsplikt

Det bør presiseres at man ikke må gi så absolutte løfter om taushetsplikt at det kan komme i konflikt med kravet om meldeplikt.

20. Anonymisering/bakveisidentifisering

«Anonymisering betyr at forskere sørger for at personopplysninger og annen informasjon ikke kan spores tilbake til et enkelt individ». Etter vår mening er det riktigere å si at «Anonymisering innebærer at opplysninger og annen informasjon ikke kan spores tilbake til en identifiserbar person», i og med at det ikke vil være «personopplysninger» dersom det er anonymt.

«Aidentifisering vil si at forskere sitter på en koplingsnøkkel som kan knytte denne informasjonen til individet; re-identifisering innebærer at individet kan identifiseres på nytt av forskere ved hjelp av denne informasjonen.» Vi foreslår å endre det til «aidentifisering vil si at forskere eller andre aktører sitter på en koplingsnøkkel» i og med at aidentifisering også forekommer når andre enn forskerne selv sitter på koblingsnøkkelen. Likeså «re-identifisering innebærer at individet kan identifiseres på nytt av forskere eller andre aktører ved hjelp av denne informasjonen».

Om bakveisidentifisering står det at: «Det kan skje ved omfattende kopling mellom ulike registre, ved forskning på internett og sosiale medier, ved sporing av lokasjonsdata, ved bruk av

stordata, algoritmer og kunstig intelligens, eller ved kopling til genetiske opplysninger og biologisk materiale.»

Bakveisidentifisering er viktig, men det er praktisk umulig for en forsker å sjekke alle registre/analysemetoder for å utelukke bakveisidentifisering. Mer veiledning om det forskeren faktisk kan gjøre for å redusere bakveisidentifisering, ville ha vært til hjelp. Det fremstår for øvrig som uklart hvilke ekstra krav det er som stilles til det informerte samtykket pga mulighet for bakveisidentifisering. Hvis det innenfor rimelighetens grenser er en reell risiko for at bakveisidentifisering kan skje, skal opplysningene betraktes som personopplysninger jf. fortalen pkt. 26, og da blir det feil å si at man skal «anonymisere». Dette bør presiseres nærmere.

Etter vår oppfatning er formuleringene om pseudonymisering i for stor grad en forenkling av hva som er «lov» å gjøre med pseudonymiserte personopplysninger, slik at formuleringen er egnet til å skape misforståelser. Poenget er vel at viderebehandling av personopplysninger for vitenskapelig forskning som utgangspunkt utgjør et forenelig viderebehandlingsformål, så lenge behandlingen er omfattet av nødvendige garantier etter art. 89(1). Et slikt tiltak kan være pseudonymisering, men bør også omfattes av andre tekniske og organisatoriske tiltak. Videre er forutsetningen at det må være tale om den samme behandlingsansvarlige, jf. Prop. 56 LS (2017–2018).

Videre står det: «I noen tilfeller kan det ved bruk av anonyme opplysninger i forskning være nødvendig å innhente et supplerende etisk samtykke». Her bør det heller stå «avidentifiserte opplysninger», da det ikke er mulig å innhente samtykke for reelt anonyme opplysninger.

23. Lagring av forskningsmateriale

Her står det «Personopplysninger skal ikke lagres lenger enn det som er nødvendig for å gjennomføre forskningen.» Det bør sies noe om hvordan dette kravet kan kombineres med kravet om deling av forskningsdata, i de tilfellene der forskningsdata er reidentifiserbare og derfor teller som personopplysninger.

Videre står det at «Allerede før innsamlingen av data starter, må det være avklart om materialet skal tilintetgjøres eller ikke ved avslutning av prosjektet. Hvis det skal lagres, må det framgå tydelig hvordan og i hvilken form. Materialet skal lagres sikkert ved en egnet institusjon, for eksempel ved Norsk senter for forskningsdata (NSD) eller Riksarkivet». Her kan det være en fordel å skille tydeligere mellom lagring (underveis i forskningsprosessen) og arkivering. For eksempel tilbyr NSD en arkivløsning, ikke lagring av data som er under bearbeiding.

26. Andres verdier og handlingsmotiver

Her står det: «Forskere skal vise respekt for ulike verdier og holdninger, ikke minst når disse avviker fra det som er mest vanlig i samfunnet.» Problemstillingen her er delvis parallell til problemstillingen i punkt 31, og følgende setning fra punkt 31 kunne av den grunn med hell inkluderes, lettere modifisert, også her: «Forskere må sette hensynet til andre fundamentale verdier og allmenne menneskerettigheter foran hensynet til respekt for andres verdier og holdninger.» For å sette det på spissen, det må kunne forskes på motivene til en som har begått folkemord uten å vise respekt for disse.

Del C

31. Kulturelle og sosiale grupper.

Museene er viktige forskningsinstitusjoner og er forpliktet i henhold til internasjonale konvensjoner, ICOMs etiske regelverk og også andre regler og retningslinjer for ulike deler av virksomheten. Disse retningslinjene og forpliktelsene regulerer blant annet forskning i museer, innsamling og samlingsforvaltning, ansvar for å bekjempe kulturarvskriminalitet, ivaretagelse av urfolks rettigheter og museenes ansvar for medvirkning og overfor ulike typer samarbeidspartnere. UiO vil oppfordre NESH til å sikre at de nasjonale forskningsetiske retningslinjene er i tråd med disse internasjonale retningslinjene og forpliktelsene.

Vi vil videre foreslå at vektleggingen av «universelle» verdier i dette avsnittet nyanseres litt for også å kunne fungere godt for forskning på grupper som ikke nødvendigvis deler virkelighetsforståelse med forskeren eller grunnverdiene i det samfunn hen kommer fra. Vi foreslår at siste setning i ingressen til avsnitt 31, «Respekt for kulturforskjeller innebærer ikke nødvendigvis aksept av kulturelle praksiser.», endres til: «Forståelse av kulturforskjellers betydning bør veie tungt i forskningen men innebærer ikke nødvendigvis aksept av kulturelle praksiser.» Og videre foreslår vi at avsnittets siste setning, «Forskere må sette hensynet til andre fundamentale verdier og allmenne menneskerettigheter foran hensynet til respekt og anerkjennelse av kulturelle forskjeller», endres til «I etiske dilemmaer der kulturelle praksiser åpenbart er i strid med allmenne menneskerettigheter eller internasjonale juridiske forpliktelser bør hensynet til slike fundamentale verdier veie tyngre enn hensynet til respekt og anerkjennelse av kulturelle verdier.»

32. Kulturhistoriske kilder.

Etiske utfordringer knyttet til kulturhistoriske kilder er plassert under kategorien «Grupper og institusjoner» i foreliggende høringsutkast. UiO mener dette gjør utfordringene utydelige siden de også tangerer f.eks. punkt 38 under kategorien «Organisering og finansiering», og dessuten har relevans for kategorien «Grunnleggende forskningsetiske prinsipper». Det er ønskelig med en bedre sammenheng her, eventuelt at kapitteloverskriftene endres noe for å bli mer dekkende.

UiO foreslår videre at det på samme måte som for menneskelige levninger fremheves at særlige etiske utfordringer også knyttes til andre typer kulturarvsmateriale og kulturhistoriske kilder. I utkastet vises det til Skjelettutvalgets utfyllende retningslinjer for forskning på menneskelig materiale.¹ Vi mener at samme stringens og konsekvens burde tydeliggjøres i de etiske retningslinjene for forskning på kulturhistoriske kilder generelt.

Kulturhistoriske kilder inngår i komplekse globale sammenhenger. De inngår i internasjonalt diplomati, benyttes bevisst i krigshandlinger og i etniske og politiske konflikter, og finansierer terror og opprørsgrupper. Kulturarvsmateriale inngår som kapital i en omfattende global svart økonomi drevet av etterspørsel på et internasjonalt samlermarked. Forskere, forskningsinstitusjoner og finansører kan på ulike måter komme i berøring med disse utviklingstendensene og dette markedet. Det er derfor behov for et strengt og konkret etisk rammeverk rundt forskning der slike kilder inngår.

---

¹ Det henvises bl.a. til Valettkonvensjonen i Skjelettutvalgets mandat (2019), pkt. 8.

Forskning på proveniensløse gjenstander og materiale med ukjent opphav er underlagt en rekke konvensjonsbestemmelser som Norge er forpliktet av. Det økte trusselbildet mot kulturarv nedfeller seg i vedtak og resolusjoner i FN som også gir nye folkerettslige forpliktelser. Kulturhistorisk materiale inngår også i FNs Agenda 2030, delmål 16.

Når det gjelder kulturhistoriske kilder, og i særdeleshet kulturhistoriske gjenstander, har den internasjonale situasjonen ført til behov for endringer i nasjonalt lovverk for å møte nye krav til hvordan kulturgjenstander skal behandles som kilder.

Etiske retningslinjer må forholde seg til juridisk bindende lov- og avtaleverk, men også til normative utviklingstrekk. Det har nedfelt seg en aksept for å legge denne normative glidningen til grunn for myndighetsutøvelse, og i konkretiseringer av etiske retningslinjer i den globale museumsverdenen som museumsforskningen allerede er forpliktet av.

Begrunnet i internasjonale konvensjoner og etiske retningslinjers normative føringer har Kulturdepartementet nylig innskjerpet praksis for behandlingen av proveniensløse gjenstander som importeres eller omsettes ulovlig til også å gjelde gjenstander fra land som ikke har ratifisert angjeldende internasjonale konvensjoner. Etiske retningslinjer som forplikter museer og deres forskning har lagt de samme normative hensynene til grunn for konkretiseringer, f.eks. britiske Museums Association.

De nasjonale forskningsetiske retningslinjene må forholde seg til disse utviklingstrekkene. De nåværende retningslinjene inneholder passusen: «Forskning på materiale med omstridt opphav bør unngås». Den er imidlertid utelatt i det foreliggende forslaget til nye retningslinjer. UiO foreslår at setningen tas med også i de nye retningslinjene, og at den gis en tydeliggjørende og skjerpende presisering. Vi foreslår videre at formuleringen «Forskere og forskningsinstitusjoner må ikke bidra til plyndring, tyveri eller ulovlig omsetning av kulturminner» konkretiseres og gjøres mer forpliktende. Dette er nødvendig for å oppfylle nevnte forpliktelser i konvensjoner, lovverk, normative føringer og tilgrensende etiske retningslinjer. Ut fra samme begrunnelse mener vi at formuleringen om at forskere «bør [...] vurdere og avklare forskningsmaterialets opprinnelses- og eierhistorie (proveniens)» er uheldig og må skrives om og tydeliggjøres i retning av Skjelettutvalgets etiske retningslinjer som tydelig plasserer ansvaret hos forskeren, og presiserer at retningslinjene «på ingen måte [er] tenkt å erstatte, tolke eller utfylle gjeldende lovgivning og reguleringer». På samme måte må forskeres og forskningsfinansiørens selvstendige ansvar for å forholde seg til konvensjonsbestemmelser, lovverk og reguleringer presiseres i 32 og også punkt 38 (jf. innledningens kapittel «Forskningsetiske forpliktelser» der det heter «Hvilket ansvar som påligger offentlig virksomhet som deltar i forskning [...], faller også inn under denne delen.»)

33. Offentlig forvaltning

Her bør man ta med det ansvaret offentlig forvaltning som samler inn data, har til å gjøre innsamlede data tilgjengelig for eksterne forskere. Det beste eksempelet er SSB. Se også kommentar over til pkt. 9.

Del D

35. Uavhengighet i undervisning

Det står at den som har ansvar for undervisningen, «skal ha høy grad av frihet». Dette fremstår som ubalansert. Institusjonene har behov for å legge undervisningsplaner og må kunne forvente at disse planene blir fulgt. Det er viktig at forskeren har betydelig frihet i sin undervisning, men det er også andre hensyn som bør nevnes i retningslinjene. Den som er ansvarlig for undervisningen, er ikke den enkelte forsker, men institusjonen. Det er mange undervisningsoppgaver som skal utføres. Det kan ikke være slik at den enkelte ansatte skal kunne si at han/hun vil undervise på et bestemt område, og nekte å undervise på andre områder. I siste instans skal undervisningsporteføljen bestemmes av ledelsen på enheten, selvfølgelig innenfor tema som lærerne har faglige kvalifikasjoner til å kunne undervise i.

36. Uavhengighet i forskning

Det står i forslaget at: «Forskningsinstitusjonene har et spesielt ansvar for å beskytte ansatte mot utilbørlig press.» I sammenhengen fremstår dette som press fra finansierer, som forskningsråd og politikere. Men forskere kan også oppleve press i form av trusler og trakassering fra andre hold. Dette henger også sammen med punkt 50 i retningslinjene.

En form for press fra finansierer som ikke omtales i teksten, er press i form av begrensninger i valg av tidsskrifter å publisere i, som Plan S er et aktuelt eksempel på. Dette gjelder også punkt 37.

38. Oppdragsgivere og finansierer

Det pekes på at det at forskerne kommer til andre resultater enn oppdragsgiver forventer ikke må «reducere muligheten for fremtidig finansiering». Fokuset er her på oppdragsgivers plikter, men det er også en reell fare for at forskerne, av frykt for å få reduserte muligheter for fremtidig finansiering, mer eller mindre ubevisst tilpasser forskningen sin til oppdragsgivers ønsker. Det bør derfor kanskje legges til en setning på slutten av dette punktet: «Forskere og forskningsinstitusjoner har også et ansvar for å ikke tilpasse sin forskning for å tilfredsstille oppdragsgiver for å ha større mulighet for fremtidig finansiering.»

41. Åpenhet om finansiering og interesser

Dette kravet om åpenhet om finansiering og interesser må også gjelde ved forskningsformidling.

44. Publiseringsetikk

Det står: «Artikler og bøker som viser seg å være basert på fabrikkering, falsifisering og plagiering, må trekkes tilbake.» «Trekkes tilbake» er kanskje tvetydig og det bør presiseres at hovedregelen er at artikler ikke skal fjernes fra nettpublikasjoner, men at det skal merkes at de er trukket tilbake, da forskersamfunnet kan ha en interesse av å lese også disse artiklene, bl.a. som materiale for forskningsetiske diskusjoner. (Jf. at COPE i sine guidelines peker på at fjerning av en artikkel fra en online publikasjon bare skal skje «in extremely limited cases».)

46. Formidling og institusjonenes ansvar.

UiO er svært positive til retningslinjenes tydelige understrekning av viktigheten av og ansvaret for

formidling. Museumsutstillinger er også en viktig kanal for forskningsformidling. Til avsnitt 46 foreslår derfor museet en tilføyelse som inkluderer (museums)utstillinger som en relevant arena for forskningsformidling ved siden av de ulike formidlingsmåtene og -typene som nevnes.

48. Formidling og saklighet

I nest siste setning bør «er» endres til «kan være», slik at det blir «Saklighetsnormer kan være forenelig med bruk av retoriske ...»

Del E

50. Deltakelse i samfunnsdebatten

Det står: «Personlige meninger eller politiserte standpunkt bør ikke fremstilles som forskning.» Dette punktet kan med hell nyanseres noe, da det i noen fag, særlig normative fag som etikk og politisk teori, vil være en glidende overgang mellom forskning og personlige meninger. En grunn til det, er at den rådende metoden innen etikk og politisk teori, reflektiv likevekt-metoden, tar forskerens egne normative meninger som utgangspunkt, og som korrektiv underveis i prosessen.

Punkter som ikke er tatt opp i retningslinjene

Det har kommet flere forslag til punkter som bør inn i retningslinjene:

Det første, som hører hjemme i del D, er såkalt «svingdørsproblematikk», altså at forskere veksler mellom å jobbe i en institusjon og å forske på denne institusjonen eller på de problemstillingene denne institusjonen jobber med. Ett mulig eksempel er en jurist i Datatilsynet som slutter i jobben for å skrive en doktorgradsavhandling i personvernjus, og så på nytt tar seg jobb i Datatilsynet. En slik karriere trenger ikke være etisk problematisk, men det kan innebære en del etiske utfordringer. Dels kan følt lojalitet til både fortidige og forventet fremtidige kollegaer påvirke forskningens uavhengighet, dels kan det være vanskelig for forskeren å tvinge seg selv til å se bort fra mer eller mindre konfidensiell informasjon hen har fra tidligere arbeidsplass og som er relevant for vedkommendes forskning.

Forskningsetisk utvalg viser til at det ikke er oppstilt normer med henblikk på forskningsetiske problemer som typisk oppstår innenfor det juridiske fagområdet. Det kan vurderes å innta en norm som pålegger rettsforskere å utvise etisk årvåkenhet når de bruker kilder som de tidligere har hatt befatning med i andre juristroller.

Et annet punkt, som kanskje kan inkluderes i del C, gjelder såkalte klyngerandomiserte studier, hvor (typisk) forvaltningen innfører en policy i form av et randomisert forsøk, slik at man kan forske på effektene av det. Dette innebærer en rekke problemstillinger knyttet til samtykke, kost/nytte-vurderinger, rettferdighet, med mere. Det er grunn til å tro at vi får mer av den typen forskning fremover, noe som tilsier at problemstillingen bør tas opp.

Et siste forslag er å ha kryssreferanser mellom retningslinjene, både for å peke på mulige motsetninger mellom dem, og for å peke på hvordan de skal nyanseres. Det er ikke usannsynlig at retningslinjene vil bli brukt som et oppslagsverk, uten å bli lest fra A til Å. Da er det hensiktsmessig at hvert punkt er relativt fullstendig, og ikke krever at man også leser andre punkter.